

Kolhooside loomisest Rapla vallas enne ja pärast märtsiküüditamist

Ants Tammar

Rahvusarhiivi AIS-infosüsteemis surfates leidsin säilikud, kust saab ülevaate Rapla valla endistes piirides olnud kolhooside tegevusest 1949. aastal. Lisaks nendele säilikutele äratas tähelepanu ka ENSV Teaduste Akadeemia ajaloo instituudis 1961. aastal tehtud A. Ruusmanni uurimistöö "Rapla rajooni ajalugu alates 1917 aprillist kuni tänapäevani". Selles käsikirjas kajastatakse põhiliselt töörahva ja kodanluse võitlust pärast veebruarirevolutsiooni, aga uurimistöö neljal viimasel leheküljel kirjutab teadlane ka kolhooside loomisest 1948. ja 1949. aastal.

Üllatusleiuna olid mõned märkmed ja mitmesugused statistilised tabelid kandidaadidissertatsiooni ettevalmistavast kavandist, mille tegemisel oli kasutatud Rapla valla kolhooside 1949. aasta aruandeid. Ühest teisest säilikust sain viite, et oli teinegi uurija, kes alustas kandidaaditöö tegemist (vene keeles), kasutades samuti eelmainitud aastaaruandeid. Säilikutes puuduvad uurijate nimed ning ma ei leidnud viiteid, kas need teadustööd valmisid või kus need on.

Eelpool mainitud säilikud tekitasid kiusatuse nendega lähemalt tutvuda. Pettumuseks polnud põhjust. Eelkõige kolhooside mahukad statistilised aruanded on erilised pärlid põllumajanduse ajaloo uurijatele, aga ka põllumajandusspetsialistidele, kes oskavad arvude rägastikust välja lugeda sedagi, mida palju aastaid varjati. Noppisin aruannetest välja seda, mis võiksid laiemale üldsusele rohkem huvi pakkuda. Aruannetes olev informatsioon on palju tõesem kui tollel ajal rajoonilehes avaldatud kolhoosielu kirjeldused. Sellel ajal ja hiljemgi kirjutati ajalehtedes kolhoosielu palju ilusamaks kui see tegelikult oli.

Mida enam süüvisin nendesse aruannetesse ja muudesse põllumajanduse kollektiviseerimise materjalidesse, seda enam hakkas see teema mind huvitama ja köitma. Eriti tugeva tõuke selle kodu-uurimistöö tegemiseks andis juhuslikult leitud 1978. aastal ilmunud raamat "Eesti NSV põllumajanduse kollektiviseerimine". Selles trükises on 298 dokumenti, mis annavad ülevaate põllumajanduse sotsialistlikust ümberkorraldamisest ja kolhooside loomisest ning kulakutele peetud klaperjahist ja nende ümberpaigutamise (küüditamise) ettevalmistusest 1948. ja 1949. aastal.

Selleks, et aru saada, miks vahetult enne ja pärast märtsiküüditamist kolhooside loomine järsku hoogustus ning talupered lühikese aja jooksul massiliselt kolhoosi liikmeks astusid, ongi vaja tutvuda eelpool mainitud raamatus olevate dokumentidega.

Massiline kollektiviseerimine pole võimalik ilma kulakuid isoleerimata

21. mail 1947. aastal avaldati ÜK(b)P Keskkomitee määrus "Kolhooside loomisest Leedu, Läti ja Eesti NSV-s". Selles määruses soovitati kolhoose luua täieliku vabatahtlikkuse alusel ja ei tohtinud ilmutada mingit kiirustamist ning kolhoosidesse tuli kaasa tõmmata esmajärjekorras kehviktalupoegi. Kõigepealt sooviti, et esimestest organiseeritavatest kolhoosidest saaksid eeskujulikud näidismajandid, kes on suutelised praktikas tõestama kollektiivse majapidamise kasulikkust ja eeliseid, propageerides seega kollektiviseerimise ideed talupoegade hulgas. Leedu, Läti ja Eesti NSV K(b)P Keskkomiteel paluti 1. juuniks esitada ettepanekud kolhooside (artellide) loomisega seotud praktilistes küsimustes (kolhooside asutamise plaan, kolhoosnike õueaiamaa suurus, kolhoosnike isiklike loomade arv, kolhoosnikele antavad soodustused jne.).

1. septembril 1947. aastal moodustati juba põllumajanduse ministeeriumi juurde kolhooside organiseerimise grupp. Algas ka kulaklike majapidamiste määratlemine ning anti instruksioone, milliseid talupidamisi tuleb kulaklikeks tunnistada. Peamiseks kriteeriumiks oli süstemaatiline võõra tööjõu kasutamine talumajapidamises Saksa okupatsiooni ajal või esimestel sõjajärgsetel aastatel. N. Karotamme ja A. Veimeri 27. septembri ringkirjas maakondade TSN Täitevkomitee esimeestele juhiti tähelepanu sellele suurele poliitilisele tähtsusele ning nõuti kategooriliselt, et iga kulaklikuks majapidamiseks arvatav majapidamine tuleb läbi vaadata ja analüüsida üksikult ning arvestada kõigi tunnuste olemasolu. Ringkirjas mainiti, et selle ülesande täitmisele ei ole pööratud küllaldast ja hoolikat tähelepanu ja ning teostatud kontroll näitas, et tehti vigu ja moonutati

parteioliitika läbiviimist selles küsimuses. "Ühelt poolt on kulaklike majapidamiste hulka arvatud tüüpilised keskmik-talunikud, kuna teiselt poolt osa tõelisi kulaklike majapidamisi on sealt välja jäänud. Mitte kõikjal pole peetud kinni selle määramise ettenähtud korrast. Kohati toimus määramine n. ö. kodusel teel, kus siis õiendati isiklike arveid, kohati oli dokumentatsioon maakonna täitevkomiteele esitamiseks väga puudulikult vormistatud jne.," teatas N. Karotamm ja A. Veimer kulaklike majapidamiste määramise ringkirjas.

26. jaanuaril 1948. aastal saadeti kõigile Eestimaa K(b)P maakonna- ja vallakomiteedele, maakonna- ja valla täitevkomiteedele kolhooside asutamise ja vormistamise kord, kus on ka mainitud, et kolhoosnike maade ühendamisel ühte massiivi võib tekkida kulakute ja sakslaste käsilaste ümberasustamise vajadus. Sama aasta 28. jaanuaril otsustas Eestimaa K(b)P Keskkomitee büroo, et talveperiood on kõige sobivam aeg kolhooside loomiseks ning on vaja julgelt paljastada kulakute kolhooside vastast tegevust ning laialdaselt selgitada sulastele, kehvikutele ja keskmikutele põllumajanduse sotsialistliku ümberkorralduse vajadust ja headust, kolhooside kasulikkust ja eeliseid üksiktalupidamise ees jne.

Sellest, kuidas kulges Rapla vallas "intensiivne pealetung klassivaenlasele - kulakule" ehk kulakute paljastamine ning kolhoosi asutajaliikmeks värbamine, ei ole ma veel üksikasjalikku ülevaadet arhiividest leidnud. On teada, et Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja Eestimaa K(b)P Keskkomitee saavutas 1948. aastal ka Rapla vallas põllumajanduse kollektiviseerimises esimese töövõidu - märtsis asutati Rapla valla esimene kolhoos "Edasi".

Seoses kevadkülvil algusega kolhooside asutamine mõneks ajaks soikus ning algas 1948. aasta suvel uuesti. 23. juunil võttis EK(b)P Keskkomitee büroo vastu otsuse kolhooside loomise käigu kohta vabariigis. Igas vallas kästi lähemal ajal luua kolhooside asutamiseks üks või mitu initsiatiivgrupp, kuhu kuulusid eesrindlikud sulased, kehvikud ja keskmik-talupidajad. Ma ei tea, kas nende tegevuse tulemusena, aga 15. septembri 1948. aasta õhtuks oli Rapla vallas moodustatud teine kolhoos ("Koit"). Juuru vallas Härgla külas moodustati oktoobris 9 majapidamisest koosnev initsiatiivgrupp, kuhu kuulus 2 kehvik- ja 7 keskmiktalumajapidamist.

EK(b)P Harjumaa Komitee saatis 4. oktoobril 1948. aastal EK(b)P Keskkomiteele mureliku kirja, kus kurdeti, et esimeste kolhooside loomisega teravnes külas ka klassivõitlus. Kirjas öeldakse, et klassivaenulik element püüdis igati takistada kolhooside organiseerimist ning kulakud ja teised nõukogude vaenulised elemendid lasksid lendu igasuguseid kuulu- ja hirmujutte, laimu kolhooside kohta. Näiteks toodi Juuru vallas, Ingliste asunduses oleva kolhoosi "Ühiselu" asutamisperiood, kus kolhoosi organiseerimise initsiaatoritele saadeti hulgaliselt ähvarduskirju. Teise näitena toodi laimujuttu, et "Ühiselu" kolhoosis olla üks naiskolhoosnik, kes käinud Hagudi külas kerjamas ja inimestele rääkinud, et kevadel astus kolhoosi ja nüüd on tema viis last näljas. Harjumaa komitee sekretär väitis, et laimujuttu oli levitatud kolhoosnike hulgas kolhoosi autoriteedi mahakiskumiseks. Ka Rapla vallast leiti pahategija L., kes olevat levitanud sõjajuttu: "Tallinna leivatööstused olevat kõik üle viidud kuivikute valmistamisele sõjaväe tarvis algava sõja jaoks. Kui tuleb sõda, siis olete teie, kehvikud, ikka oma varandusest ilma, mis olete andnud kollektiivmajapidamisse."

Mitmetes 1948. aastal koostatud ja avaldatud dokumentides on juba märke ja viiteid maarahva küüditamise ettevalmistusest, sest "massiline kollektiviseerimine pole võimalik ilma kulaklust likvideerimata ja kulakuid isoleerimata". On ka viiteid sellele, et kulakute ümberasustamine jutt hakkas levima juba 1948. aasta algul. Oli nimekirjas olevate isikute kohta lekkimisi ning 16. oktoobril 1948. aastal nõuab N. Karotamm, et tuleb kontrollida organeid, kes kulakute nimekirju koostasid ja parteijuht käskis kulakute väljasaatmiseks ette nähtud materjalid korda teha. Arvatavasti mõeldi "materjalide korda tegemisega" ka nimekirjade rangelt salajas ja lekkimiskindlana hoidmist.

EK(b)P Harjumaa Komitee tegi 27. novembril 1948. aastal kokkuvõtte põllumajanduse kollektiviseerimise juhtimisest Harjumaal. Kriitika osaliseks sai ka Rapla vald, kus parteiorganisatsioon rahuldus sellest, et organiseerida kolhoos, aga mis sellest kolhoosist ("Edasi") edasi saab, või mis sellest kolhoosist välja kujuneb, sellest enam ei oldud huvitatud. Enesekriitiline oldi Raikküla vallas, kus vallakomitee nentis, et küllaldase valvsusega ei ole jälgitud klassivaenulise

elemendi tegevust. Vihjati ka sellele, et kariloomade õnnetuste arvu suurenemine ei ole juhuslik, vaid kindlasti kannab see sihilikku iseloomu.

1948. aasta detsembris hakkas võimumeestele muret tegema loomade kuritahtlik tapmine kulaklike elementide poolt, kelle mõju all olid mitmed kesktalunikud. Kariloomade hävitamist soodustas suurel määral kolhoosidevastane propaganda, mida tegid loomade kokkuostjad. Võeti tarvitusele otsustavad abinõud loomade säilitamiseks. Määruses oli loetletud loomad, keda keelati tappa 1949. aasta 31. detsembrini. Prokuratuuri- ja kohtuorganeile tehti ülesandeks võtta otsustavalt kohtulikule vastutusele isikuid, eelkõige kulakuid, kes on süüdi loomade kuritahtlikus tapmises, mis takistab põllumajanduse kollektiviseerimist.

On üsna tõenäoline, et paljudes taluperedes aimati, et midagi halba on tulemas. Mida, seda veel ei teatud. Võimumeeste ja repressiivorganite kahtlane tegevus süvendas ebakindlust tuleviku suhtes. Levisid mitmesugused kuulu- ja hirmujutud, hoiatused jne.

1948. aastal suurendati kulakutel riiklike müügikohustuse norme. See otsus tekitas talunikes tugeva reaktsiooni. N. Karotamm mainis J. V. Stalinile esitatud ettekandes Märjamaa valla kulaku E. Jalakase vihast ütlust: "Mul on 30 ha maad ja viis lehma. Antud juhul pean ma paremaks laostada oma majapidamine ja minna linna tööle." On teateid, et 1948. aasta viimastel kuudel jättis Eestimaal umbes 400 kulakuks nimetatud talunikku oma majapidamised maha ja lahkus, kes kuhu. Kas ka E. Jalakas seda tegi, ei tea.

EK(b)P Keskkomitee sekretär N. Karotamm kurtis 17. jaanuaril 1949. aastal J. V. Stalinile tehtud ettekandes, et kulakud segavad oluliselt kolhooside loomist Eesti NSV-s. "Kulaku suhtes oleme senini viinud läbi tema piiramise ja väljatõrjumise poliitikat. On tulnud aeg teha pööre selles poliitikas ja likvideerida kulaklus kui klass Eesti NSV-s, saates kulakud ja nende perekonnad vabariigi piiridest välja. See väljasaatmine tuleb hoolikalt ette valmistada ja viia läbi veel enne 1949. aasta kevadkülvi," kirjutas parteijuht oma ettekandes. Veel mitmes dokumendis on mainitud, et kulakute väljasaatmine NSV Liidu kaugematesse piirkondadesse on paratamatu.

Juba 1949. aasta algul arvestati sellega, et varsti algab massiline kollektiviseerimine. EK(b)P Keskkomitee oli Moskvast saanud ülisalajase operatsiooni plaani nimega "Murdlane", millega taheti kõrvaldada põllumajanduse kollektiviseerimisprotsessis vaenulikuks peetavate isikute perekonnad ja ühtlasi hirmutada kohalejäänuid. See oli katse lõplikult likvideerida vastupanu kolhooside loomisele. Hirmutamine sundis inimesed ühismajapidamisse. (Eesti NSV..... 1978: 13, 14, 17, 239, 254, 265 - 266, 285, 289, 337, 400-401, 433, 460, 466, 491, 492).

Hirmutamine ja survestamine algas juba enne märtsiküüditamist. 28. veebruarist kuni 25. märtsini asutati Rapla vallas seitse ja pärast küüditamist lühikese ajaga kaheksa kolhoosi.

Algas kolhooside loomine, sest "omaette nokitsemine ei vii jõukusele"

Mõned lõigud A. Ruusmanni uurimistööst, mis on 1961. aastal tole aja kohaselt, ideelis-poliitiliselt korrektselt tehtud ja vormistatud.

"Mida enam näitas kulaklus ja tema käsilased oma mõrtsukanägu, seda põlgavama ja võitlevama hoiaku võtsid nende suhtes kõik ausad inimesed. 1948. aastal, eriti 1949. aasta algul hakkas pind rahvavaenlaste jalge alt lõplikult kaduma. Töötav talurahvas hakkas üha enam ja enam veenduma sotsialistliku suurpõllunduse eelistes. Väiketalupidajad ja uusmaasaajad jõudsid arusaamisele, et omaette nokitsemine ei vii jõukusele. Algas kolhooside loomine.

Partei-, komsomoli- ja nõukogude organid pöörasid suurt tähelepanu kollektiviseerimise propagandale. Ka talupoegkond ise hakkas jõudma samale seisukohale.

29. veebruaril 1948. aastal kirjutasid 22 Juuru valla Inglise küla talupoega alla kolhoosi "Ühiselu" põhikirjale. Esimene kolhoos praeguses Rapla rajoonis (moodustati 26. septembril 1950. aastal - A. T.) oli sündinud. Esimeheks valiti Ferdinand Mahlapuu.

20 päeva hiljem asutasid kolhoosi Rapla valla Tuti-Sulupere küla talupojad. Kolhoosi nimeks pandi "Edasi" ning esimeheks valiti vana töölisliikumise veteran Rudolf Viks.

21. märtsil rajasid Raikküla valla Tamme, Ummaru ja Pilpa külade talupojad kolhoosi "Uus Elu", valides esimeheks veterinaararsti Harald Olbrei.

1948. aasta lõpul oli praeguses Rapla rajoonis 12 kolhoosi. Eriti silmapaistvaid tulemusi saavutas juba esimesel aastal "Uus Elu" kolhoos, tõustes vabariigi parimaks kolhoosiks.

Esimesed kolhoosid olid väga väikesed. Mainitud 12 kolhoosi omasid 1948. aasta lõpul kokku vaid 131 hobust ja 199 veist, kusjuures "Uus Elu" 32 hobuse, 38 veise ja 15 seaga oli teistest märgatavalt rikkam. Kolhoos "Uus Elu" näitas veenvalt ühismajapidamise eeliseid. Isegi nende üksikud äpardused olid väärtuslikeks kogemusteks mitte üksnes neile endile vaid ka rajatavatele kolhoosidele.

1949. aasta sai massilise kollektiviseerimise aastaks. Kui senini olid partei ja valitsus ajanud kulakute suhtes piiramise poliitikat ning töötav talurahvas kohapeal üha enam ja enam oli paljastanud nende mahhinatsioonide ja kuritegusid ning neile vastulööke andnud, siis 1949. aasta märtsis toimus sundvõõrandamine ja kulakute elukohast väljasaatmine.

1949. aasta kevadel alanud massiline kollektiviseerimine arenes kõige kiiremini Raikküla, Rapla, Kehtna ja Juuru valdades. Raikküla vallas, kus "Uus Elu" kolhoosi edu ning eeskujutuleb lugeda suurimaks hooandjaks, oli juba 1. maiks kolhoosnikke märgatavalt rohkem kui üksiktalupidajaid. Aeglasemalt astusid talupojad kolhoosidesse Hageri ja Kohila valdades, millistes veel aasta lõpul kolhoosnikute arv jäi väiksemaks üksiktalupoegade arvust. 1950. aasta kevadel oli aga kõikides valdades rõhuv enamus talupoegadest astunud kolhoosidesse. Kollektiviseerimise lõpuleviimisega olid sotsialistlikud tootmissuhted rajooni võitnud lõplikult ja jäädavalt." (Kuusmann 1961)

Uurimistöö tegija siiski nendib, et ennesõjaaegsest tasemest jäädi nii loomade arvu, külvipindade suuruse kui ka keskmiste saakide osas tublisti maha, aga uurijal oli kohe käepärast põhjendus, miks see nii oli. "Põllumajanduse suhteliselt tagasihoidlikku taset tuleb seletada sõja- ja okupatsiooniaja erakordselt raske pärandiga, kulakluse vastutöötamisega ja põllumajanduses töötavate inimeste arvu järsu vähenemisega. Põllumajanduses töötajate vähenemist tuleb seletada sõjakaotuste kõrval veel esimestel pärast sõjajärgsetel aastatel alanud ja järjest hoogustuva vabariigi industrialiseerimisega, mis maalt rohkesti tööjõudu ära tõmbas."

1948: Tuti-Sulupere küla talupidajad asutasid kolhoosi "Edasi"

Kõigepealt natuke statistikat Rapla valla majapidamistest enne kollektiviseerimist ning mõned faktid üksiktalupidamise hävitamise algusest.

1947. aastal oli Rapla vallas 786 talu, neist 108-l oli kuni 5 ha maad, 84-l kuni 10 ha, 282-l kuni 20 ha ja 312-l talul kuni 30 ha maad. Enne suurt kollektiviseerimist oli kokku 746 talu ning talude valduses oleva maa suuruse kohta oli juba täpsem arvestus. 64-l talul oli maad kuni 5 ha, 94-l kuni 10 ha, 121-l kuni 15 ha, 132 kuni 20 ha, 84-l kuni 25 ha ja 251 kuni 30 ha maad. Rahvusarhiivis olevas säilikus on veel kirjas, kes olid 746 talu omanikud: uusmaasaajaid 53, kehvikuid 46, keskmise talu omanikke 606, kulakuid 25 ja saksa okupatsiooni abistajaid 16. Mainitud on sedagi, et 23 kulakut on välja saadetud. (Üldised andmed... 1947 - 1949)

19. märtsil 1948. aastal asutasid Tuti-Sulupere küla talupidajad Rapla mittetäieliku keskkooli (7-klassiline kool) saalis kolhoosi "Edasi". See oligi Rapla valla esimene kolhoos. 20. juuni 1948. aasta andmetel oli Harjumaal 6 kolhoosi (põllumajanduslikku artelli), kolhoos "Edasi" oli neljandana asutatud ühismajand Harjumaal. Kuuest kolhoosist neli olid praeguse Rapla maakonna piirides.

Kolhoosi "Edasi" asutamiskoosolekul osales EK(b) KK esindaja, EK(b) Harjumaal Komitee agitatsiooni-propagandaosakonna juhatja, Harjumaal TSN Täitevkomitee esimees ning ajakirjanik Harju maakonnalehest Harju Elu, kus 23. märtsil ilmus kirjutis "Tuti - Sulupere küla talupojad ühinesid kolhoosi "Edasi". Artikkel algas "poeetiliselt" nagu oli tolle aja kolhoositeemalistele kirjutistele kombekohane:

"Rapla valla Tuti - Sulupere küla talupidajad, jõudnud põhjalike kaalutluste järel kindlale veendumusele, et jõukas ja õnnelik elu on saavutatav vaid ühise tööga, otsustasid kaotada piirid oma maade vahel, ühineda põllumajanduslikku artelli ja anda artelli põhivaraks põllutöomasinad,

osa oma loomi ja hooneid. Kogunenud pidulikule koosolekule, vormistasid Tuti - Sulupere küla talupidajad oma tahte lõplikult, määrasid kindlaks oma tulevase elu suuna."

Kolhoosi asutamiskoosoleku avas EK(b)P Rapla vallakomitee sekretär Nõulik, kes rõhutas oma sõnavõttus, et Tuti - Sulupere küla talupidajad otsustavad koosolekul ajaloolise tähtsusega küsimuse, sotsialistlikku ellu astumise küsimuse, mis on vaba ja õnnelik, mis ei põhine mitte teise inimese ekspluateerimisel, vaid ausal tööl.

Loeti ette põllumajandusliku artelli põhikiri peatükkide kaupa. Eriti rohkeid sõnavõtte ja küsimusi tekkisid maa ja kariloomadega seotud põhikirja punktid. Ajakirjanik tegi "pidulikul koosolekul" toimunud eriti elavast arutelust kokkuvõtte: "Asjalikult leitakse, et individuaalseks kasutamiseks pole mõtet jätta kogu karja, kuna põhivarana on loomi tarvis ka kolhoosile. Üksmeelselt võetakse vastu otsus: jätta igale kolhoosiperele individuaalseks kasutamiseks 2 lehma, 1 mullikas, emis põrsastega, 10 lammast ja kitse, piiramatul arvul kodulinde ja jäneseid ning kuni 10 mesipuud."

Artiklist jääb mulje, et talupidajad, kelledest said kolhoosi asutajaliikmed, tegid oma initsiatiivil, vabatahtlikult ja demokraatlikult oma vara jaotamise ehk ärandamise otsuse. Tegelikult hääletati pealesunnitult selle otsuse poolt. Selleks ajaks oli juba olemas kolhooside asutamise kord, kus oli kirjas, mitu looma võib omada kolhoosipere isiklikuks kasutamiseks (1-2 lehma, 1 noorloom, 1-2 emist põrsastega, kuni 10 lammast jne). Kolhoosipere isiklikuks kasutamiseks oleva õueaiamaa suurus (väljaarvatud ehituste ja õue all olevad maad) ei tohtinud olla üle 0,60 ha. (Eesti NSV... 1978: 289 - 290)

Aga nüüd tagasi kolhoosi "Edasi" asutamiskoosolekule. Üksikasjalikult arutati läbi põllumajandusliku artelli põhikiri ja siis üksmeelselt hääletati selle poolt. Seejärel sammusid saali Rapla mittetäieliku keskkooli pioneerid, kes tervitasid äsjaasutatud kolhoosi liikmeid. Pidulik sündmus jäädvustati filmilindile. Pärast seda hakati kolhoosile nime valima. Tehti kaks ettepanekut: võtta nimeks "Edasi" või "Kalev". Hääletamisel pooldas enamik koosolekul osalejatest "Edasi" nime.

Kolhoosi esimeheks esitati ja jällegi üksmeelselt valiti Rudolf Viks, kes oma tänukõnes ütles: "Mina üksi ei suuda hoida korras nii suurt majandit. Loodan abi ja toetust liikmeskonnalt. Arvan, et teie seda ei keela ja iga kolhoosnik oma ühismajandi eest hoolitseb veel paremini kui ta seni hoolitses oma individuaaltalundi eest. Ühiselt töötame, ühiselt võidame kätte jõuka ja õnneliku elu. Selles pole kahtlust, sest me ei ole oma kollektiiviga üksi, meid abistab Nõukogude valitsus ja bolševike partei."

Juba asutatud kolhoosile valiti 5-liikmeline juhatus, 3-liikmeline revisjonikomisjon ja 3-liikmeline varade ühistamise komisjon.

Harjumaa TSN Täitevkomitee esimees ütles oma sõnavõttus, et kolhoos "Edasi" peab olema oma nime vääriline, töötama nii, et ta viiks edasi, kollektiviseerimise teele kõik Rapla valla talupidajad.

Kolhoosi asutamiskoosolekul oli üks huvitav seik, mis oli arvatavasti eelnevalt organiseeritud, et näidata kolhoosi olemasolu vajalikkust ning endise sulase kaitsjana ja vaesusest päästjana. Vastvalitud juhatuseteatati, et ühel kolhoosnikul, kes on orjanud sulasena kulakut, ei jätku leiba, vaatamata sellele, et ta kogu aasta töötas päev päeva kõrval. Tehti kaks ettepanekut: nõuda puudustkannatavale kolhoosnikule leiba kulakult, keda ta senini orjas või abistada teda kollektiivselt. Kolhoosi juhatus lubas lahendada kolhoosniku mure kooskõlastatult EK(b) KK Rapla vallakomiteega. (Tuti-Sulupere... 1948)

See, kuidas kulges kolhoosi "Edasi" tegevus esimestel kuudel, kajastub EK(b)P Harjumaa Komitee 20. juuni 1948. aasta informatsioonis "Poliitilisest ja kultuurilisest kasvatustööst Harjumaa esimestes kolhoosides ning kolhooside abistamine šeffide poolt". Selles dokumendis on kirjas, et Rapla valla esimeses kolhoosis "Edasi" on poliitring, kus osaleb 15 - 18 inimest. Kolhoosnikud said teada, mis on nõukogude patriotism, partei ja nõukogude võimu poliitika külas ning kuidas ühitada kolhoosnike isiklikud huvid riiklike huvidega.

1948. aastal 19. märtsil asutasid Tuti- Sulupere küla talupidajad Rapla valla esimese kolhoosi. Informatsioonis kirjutatakse, kuidas on šefid aidanud kolhoosi "Edasi". Teaduste

Akadeemia Kuusiku filiaali teadlased aitasid kolhoosi kevadkülvi tegemist kõrgel agrotehnilisel tasemel ja tootmisplaani koostamisel ning õpetasid bakterväetise kasutamist. Ajalehe Rahva Hääli toimetuse kinkis kolhoosile 700 köitelise raamatukogu, mida täiendasid veel omalt poolt koolid. "Kolhoosil on praegu 1200 köiteline raamatukogu, mis sisaldab väärtuslikke teoseid ilukirjanduslikul, agrotehnilisel, populaarteaduslikul ja poliitilisel teemal," kirjutati eelpool mainitud informatsioonis.

Rapla linnukasvatuse ühistu saatis 1. maiks kingina kolhoosile ühe tonni segavilja seemet. Rapla kooperatiiv kinkis kolhoosile 1. maiks raadioaparaadi. "Raadio kuulamisest võtavad kolhoosnikud osa suure huviga, tulles juba harjunud kombe kohaselt peale tööd kolhoosi klubisse kokku," kirjutati informatsioonis kingi kasutamisest.

EK(b)P Harjumaal Komitee informatsioonis said erilise tähelepanu osaliseks kolhoosi "Edasi" kolm eesrindlikku kolhoosnikku, kes kevadkülvi tegemisel hea tööga esile kerkisid: "Ervin Rennan, I lüli vanem, töötas ühes päevas välja 2,2 normipäeva ja saavutas juba 26,2 normipäeva külvitööde teostamisel. Villem Kuusik, II lüli tööline, töötas välja 25,6 normipäeva, sama lüli tööline Edgar Maasing töötas välja 21 normipäeva." (Eesti NSV... 1978:334-335) Kuna 14. novembril 1948. aastal oli Eesti NSV kolhoosnike esimene kongress, kuhu valiti üks delegaat iga kaheksa kolhoosipere kohta, siis võib oletada, et neist kolmest mehest keegi saadeti kongressile, mille delegaatideks pidi valima ka eesrindlikke lülivanemaid, hästi töötanud reakolhoosnike.

Kolhoos "Edasi" pälvis 1949. aastal korduvalt kiidusõnu. Neli näidet. Aprilli algul teatatai maakonnalehes, et "Edasi" kolhoos täitis juba poole aasta piimanormi, saades selle eest kohaliku tarbijate kooperatiivi piimatööstusest loomadele jõusööta. Pühapäeval, 18. augustil oli Raplas põllumajandusnäitus, kus tehti kokkuvõtteid senistest tulemustest põlluviljakuse tõstmisel ja loomakasvatuse arendamisel. Rohkearvuliste väljapanekutega esines "Edasi" kolhoos, "andes ülevaate kolhoosi käesoleva aasta rikkalikust viljasaagist. Kolhoosnikute tähelepanu köitis mitte ainult kõrre pikkus ja terade jämedus, vaid huviga loeti ka viljavihkude juurde väljapandud sedelid: kuidas "Edasi" kolhoosnikud on saavutanud häid viljasaake, kuidas nad on maad harinud ja väetanud jne," kirjutati maakonnalehe Harju Elu. (Rapla põllumajanduslikult... 1949). 22. novembril toimunud Harjumaal kolhoosnikute II konverentsil tunnustati kolhoosi looduse ümberkujundamise suure stalinliku plaani täitmise eest (korraldas maaparandustalguid). Aasta lõpul teatati, et Rapla valla "Edasi" kolhoosnikud tunnevad hästi nõukogude eesrindlikku agrotehnikat "Nad õppisid tundma nõukogude teadlase Musilko kunstliku tolendamise võtteid."

1949. aasta lõpul oli "Edasi" kolhoosis 25 kolhoosiperet, kus elas kokku 65 inimest, neist 32 olid töökohustlased (20 naist ja 12 meest). Juulis töötas kolhoosis 37 inimest, neist 11 olid eakad ja 1 alaealine.

Märtsiküüditamine hoogustas kolhooside loomist

Kollektiviseerimise tempo kiirenes järsult küüditamise järel. EK(b)P Keskkomitee dokumentides kirjutatakse võidukalt, et põllumajanduse kollektiviseerimisele andis võimsa hoo kulakute asumisele saatmine ning viimase kahe-kolme nädala kestel on küla kollektiviseerimine võtnud väga kiire tempo. EK(b)P Keskkomitee sekretär kirjutas 22. aprillil 1949. aastal ÜK(b)P Keskkomitee sekretärile: "Meeleolu maal on ülev, rahulik ja kindel. Rahvas on siiralt rõõmus, et nõukogude kord saatis kulaklikud ja natsionalistlikud elemendid vabariigi piiridest välja. Võib arvata, et 1949. aasta kevadkülvi alguseks ühineb kolhoosidesse umbes 70% kehvik- ja keskmiktalupoegadest."

EK(b)P sekretäri N. Karotamme ennustus kolhooside ja kolhoosnike arvu suurenemisest täitus. 5. märtsil 1949. aastal oli Harjumaal 50 kolhoosi ja 1. juulil 308. Siiski oli neid, kes kolhoosi "paremusest ja headusest" aru ei saanud. 18. aprillil 1949. aastal EK(b)P Läänemaa Komitee informatsioonis teatatakse, et Vigala valla keskmiktalupidaja Mihkel Kanter ütles, et tema kolhoosi ei astu, viidagu kas või Venemaale. Samas vallas aga ei võetud "Tuleviku" kolhoosi talupidajat Laasi ja Melsast, sest nad realiseerid enne kolhoosi minekut ühistamisele kuuluva vara (hobuse, lehma jne.). (Eesti NSV... 1978: 515, 541, 545, 569)

Hirmust uute repressioonide ees suurenes kolhooside arv ka Rapla vallas. Näiteks Lembitu kolhoos moodustati juba 30. märtsil. Aprillis lisandus neli kolhoosi. 14. septembril oli Rapla vallas kokku 18 kolhoosi järgmiste nimedega: Rapla piirkonnas "Edasi", "Vaprus", "Areng", "Bolševik" ja "Tasuja", Valtu piirkonnas "Kevade", "Ühendus", Nurme, Valtu ja Lembitu, Sikeldi piirkonnas "Punane Täht", "Koit", "Viisnurk" ja "Uus Kodu" ning Hagudi piirkonnas "Põldur", Hagudi, "Tulevik" ja Ed. Tähe-nimeline kolhoos (Eduard Tähe oli Nõukogude Liidu kangelane, kellelt 1950. aastal võeti ära see aunimetus).

Kolhooside asutamise korras oli kirjas, et kui initsiatiivgrupp kuulub vähemalt 8 talupidamist, kes avaldavad soovi astuda kolhoosi, siis Eestimaa K(b)P Keskkomitee andis loa kolhoosi moodustamiseks. Keskkomitee saatis valda oma esindaja, kes koos maakonna ja valla partei- ning nõukogude organite juhtivate töötajatega kontrollisid kolhoosi astuda soovivate talupoegade sotsiaalset koosseisu. (Eesti NSV.... 1978:287)

Esialgu moodustati kolhoose peamiselt ühe-kahe küla baasil ning esimesed kolhoosid olid suhteliselt väikesed. Kolhoosile põliseks kasutamiseks kinnitatud maa suuruse järgi olid kõige suuremad kolhoosid "Koit" 946 hektariga (sellest põllumaad 259 ha) ja "Põldur" 939 hektariga (põllumaad 256 ha). Kolhoosidest väiksemad olid "Edasi" 375 hektariga (sellest põllumaad 118 ha) ja "Kevade" 281 hektariga (põllumaad 139 ha). Keskmise pindala oli 635 ha (põllumaad keskmiselt 210 ha).

Mahukas aastaaruanne ja kolhoosipered

Kolhoosid olid väga väikesed, aga aruandlus nende tegevusest väga mahukas. NSV Liidu statistika keskvalitsuses kinnitati 20. augustil 1949. aastal 41 leheküljeline A4 formaadis aastaaruande vorm, mis koosneb 28 osast ja peaaegu igas osas 10 - 20 või enamgi täitmist vajavat lahtrit.

Iga kolhoos esitas 1950. aasta veebruaris aastaaruande, mis pidi andma põhjaliku ülevaate kolhoosi 1949. aasta tegevusest. Aruandest saame teada kolhoosnikelt saadud (võetud) hoonete, loomade, põllutööriistade ja -masinate arvu, kolhoosnike ja nende pereliikmete töötamisest ühismajapidamises ja normipäevade täitmisest, millised oli töötulemused põllunduses ja loomakasvatuses, kui edukalt (edutult) täideti riiklikku müügiplaani, kui suured olid kolhoosi kulud, tulud ja võlad, ühe normipäeva töötasu jne.

Kõigepealt taheti ülevaadet kolhoosi koosseisust: kui palju on kolhoosiperesid ja mitu inimest neis kokku elab ning kui palju neist on töökohustlased (mehed 16 - 60, naised 16 - 55), töövõimetus (16. aastased ja vanemad), alaealised (12 - 16. aastased) ja kõrge vanusega inimesed (mehed alates 60 ja naised 55 eluaastast). Olid ka lahtrid, kuhu kirjutati kolhoosist välja heidetud või miinimum normipäevi mitte täitnud inimeste arv jne.

18 kolhoosis oli kokku 589 kolhoosiperet, kus elas 1564 inimest, neist 674 olid töökohustlased (375 naist ja 299 meest). Viimati mainitud arvudest nähtub, et naised olid kolhoosis põhilised töötegijad. Maakonnalehes kirjutati, et ei saa jätta märkamata naiste suurest osatähtsusest kolhoositöös. Toodi näide naistest, kes said väga hästi hakkama hobusega tehtud sügavkänniga, olles päevast päeva sellel töö. Kiideti ka 16-aastast Vilmat, kes kündis edukalt koos teistega. "Nagu näete, seltsimehed, on naised suur jõud kolhoosis," kirjutati ajalehes Harju Elu.

Keskmine kolhooside perede ja töökohustlaste arv kolhoosis oli 33 ja 37. Kõige suurem oli kolhoosiperede ja nendes elavate inimeste arv "Bolševiku" kolhoosis - 52 ja 114, neist töövõimelisi 53 (34 naist ja 19 meest). Kõige väiksem "Kevade" kolhoosis - 12 ja 32, neist töövõimelisi 14 (8 naist ja 6 meest).

Valtu kolhoosist heideti välja kaks inimest. Enne aasta lõppu lahkus "Põlduri" kolhoosist normipäevi täitmata jättnud kaks inimest.

Kui 1947. aastal oli Rapla vallas 786 majapidamist, siis 1950. aasta algul 589 kolhoosiperet. Nendestki arvudest saab üht-teist välja lugeda. Kui palju üksiktalusid selleks ajaks oli jäänud, seda arvu ei leidnud. Arvatavasti vähe ja neil suurendati 1950. aasta veebruaris taas üksiktalude kohustuslikke norme ning hakati allesjäänud talupidajaid ähvardama mitmesuguste karistustega.

Kõige selle tulemusena suurenes kolhoosiperede arv ning 1. jaanuariks 1951 oli talutootmine sisuliselt likvideeritud.

Normipäev oli inimtöökulu arvestusühik

Huvitavam osa aruandest on kolhoosnikute ja nende perekonnaliikmete osavõtt töödest ühismajapidamises ning töötasu ühe normipäeva eest.

Kolhoosnikke tasustati normipäevade alusel, mille eest maksti tavaliselt natuuras. Normipäev oli endisaegne kolhooside inimtöökulu arvestusühik ning kolhoosnikult nõuti 300 normipäeva aastas. Mõni tegi päevas mitu normipäeva, mõni ei saanud ühtki normipäeva täis. Normipäevade arvestus oli väga põhjalik, kohati peensusteni lihvitud ja lahterdatud. Näiteks kus ja millist tööd tehes saadi normipäevi ja mitu ning milline tööloik andis rohkem normipäevi jne.

Töönormide ja tööhinnete kinnitamisel arvestati kolhoosi põhilisi töid, millest olenes kogu majandi edu. ENSV Ministrite Nõukogu poolt kinnitatud näidishinnad ja tööhinded haarasid kõiki põhilisi põllumajandusliku tootmise alasid. Kõik põllumajanduslikud tööd, sõltuvalt nende tähtsusele, töösusele ja jõu nõudvusest, tööajast (kevad, suvi, sügis, talv) oli jagatud 9 rühma, alates 0,5 kuni 2,5 normipäevani. Nii näiteks oli teraviljaseemnete sorteerimine aidas talveperioodil 1 normipäev, aga viljaseemne sorteerimine rehepeksukohas 1,75 normipäeva. Kõik transporttööd olid normi täitmisel 1,25 normipäeva, aga saagi koristamise ajal 1,5 normipäeva. Seega näeme, et pingelistel, tähtsatel tööperioodidel saadi rohkem normipäevi kui talve- või ettevalmistusperioodil.

Maakonnalehes kirjutati, et on kolhoose, kus rikuti töönormide ja -hinnete määramise korda, arvestati normipäevi madalamate töönormide järgi. Rapla vallast toodi halva näitena "Arengu", "Kevade" ja "Ühenduse" kolhoosi. Viimati mainitud kolhoosis arvestati juurvilja harvendamisel kolhoosnikule tehtud töö eest tasu tundide, mitte meetrite või hektarite järgi. (Raidna 1949)

Kolhoosidel oli normipäevade plaan. Näiteks "Bolševiku" kolhoosis, kus oli kõige rohkem kolhoosiperesid, plaaniti teha 18 100 normipäeva, aga tehti 14 255. Kõige väiksemas "Kevade" kolhoosis otsustati teha 6752, aga tehti 6907,22 normipäeva. Aruannetest nähtub, et enamik kolhoosidest võttis suurema kohustuse, kui suutis täita. Vist arvati, et kolhoosnikud teevad rohkem normipäevi, kui on riiklik kohustus. Tundub, et normipäevade koguarvu kolhoosi tootmisplaani kirjutades arvestati ka sellega, et kolhoositöös osalevad töövõimetus ja vanad inimesed ning ka alaealised.

Aruandes olid ka lahtrid, kuhu kirjutati, mitu täisealalist töövõimelist kolhoosnikku tegid kohustuslikust miinimumist vähem normipäevi või üldsegi mitte või mitu alaealist (12 - 16 aastased), töövõimetus ja eakat inimest osalesid või ei osalenud normipäevade tegemisel ja kui osalesid, siis mitu normipäeva kokku tehti jne. Näiteks kolhoosis "Viisnurk" oli 14 inimest, kes ei suutnud või ei tahtnud kolhoosis tööd teha. Kolhoosis "Koit" oli aga 22 inimest, kes ei teinud ühtegi normipäeva.

Kõige enam tehti normipäevi kolhoosis "Ühendus" - 14 376, sellest 6650 taimekasvatuses ja 3862 loomakasvatuses. Keskmiselt 436 normipäeva ühe kolhoosipere kohta. Normipäevade tegemises oldi kõige tagasihoidlikumad Ed. Tähe-nimelises kolhoosis - ainult 5645 ja keskmiselt 157 normipäeva pere kohta. Kui veel natuke edasi sukelduda arvude sekka, siis kolhoosides tehti keskmiselt 9437 normipäeva ja iga kolhoosipere 289. Rapla valla esimestes kolhoosides "Edasi" ja "Koit", mis tegutsesid kogu 1949. aasta, olid need näitajad 9994 ja 399 ning 8476 ja 217. Näiteks kolhoosis "Koit" tegi 11 töövõimetus 2253 ja 8 alaealist 112 normipäeva.

Peeti arvestust, kui palju oli neid, kes tegid kuni 100, kuni 200, kuni 300, kuni 400 ja üle selle normipäeva. Suurema osa kolhoosnike normipäevade arv jäi 200 - 300 vahele või natuke üle.

Ühes põllumajandusteemalises jutuajamises mainiti, et alaealised aitasid oma vanematel normipäevi teha. See ütlus tundub tõene. Aruannetest on näha, et alaealised olid jõukohaselt kolhoosis tööl. Näiteks kolhoosis "Viisnurk" tegi 13 alaealist 585 normipäeva ja kolhoosis "Punane Täht" 2 noorukit 112 normipäeva. "Edasi" ja Ed. Tähe-nimelises kolhoosis töötas 1 alaealine. Üks tegi 5 ja teine 16 normipäeva. Kolhoosi "Tuleviku" aastaaruandes on erimärke "5 alla 12-aastast last

tegid kokku 24 normipäeva." Alaealised olid ainukesed, kellede töötegemise kohta ei ole kõikides aastaaruannetes täpseid andmeid. Neid sain 13-st aruandest. 75 alaealist tegi 1618 normipäeva, keskmiselt 22. Seegi arv näitab, et ka alaealised ei jäänud või ei jäetud kolhoositööst eemale.

Isegi vanemaealised (naised üle 55 ja mehed üle 60 aastased), keda aastaaruandes nimetati töövõimetuteks vanuriteks, olid hoolsalt üleloetud ning nende töötegemisest kolhoosis oli täpne arvestus. Kokku oli neid 366 inimest, neist tegi kolhoosis normipäevi 270, keskmiselt 133 normipäeva ühe inimese kohta. Kõige enam kuulus sellesse vanusegruppi "Põlduri" kolhoosis - 40 inimest, kellest 26 tegi kolhoosis kokku 4354 normipäeva, keskmiselt 167 ühe inimese kohta. Nurme (27 vanemaealist), "Uus Kodu" (22), "Kevade" (12), "Tasuja" (11) ja "Viisnurk" (5) kolhoosi kõik töövõimetute vanurite arvestuses olevad inimesed töötasid kolhoosis. Kõige vähem osalesid kolhoositöös Ed. Tähe-nimelises kolhoosi piires elavavad eakad naised ja mehed. 22 vanemaealisest töötas 6 inimest, kes tegid kokku 417 normipäeva.

Töötasu normipäevade eest

Jaauari esimestel nädalatel löödi kokku kolhoosi eelmise aasta tulud ja kulud ning koostati aruanne. Kui riiginormid olid täidetud ja masina-traktorijaamale võlg tasutud, osamaksud fondidesse eraldatud, karja "söödabaas" kindlustatud, hakati normipäevade tasustamisega tegelema. Kolhoosi möödunud aasta aruande peakoosolekul tehti teatavaks kolhoosi üldtulu ja kui palju jaotatakse kolhoosnikele töötasu normipäevade järgi. Näiteks kolhoosiperede poolest kõige väiksemas kolhoosis "Kevade" plaaniti maksta töötasu ühe normipäeva kohta järgmiselt: 4,88 kg teravilja, 5 kg kartulit, 2,2 kg heina, 2,2 kg põhku või aganaid ning 5,6 rubla raha. Kolhoosiperede poolest suurimas kolhoosis "Koit" olid need arvud järgmised: 4,5; 1,57; 4,8; 7,4 ja 2,27. Aruande põhjal nähtub, et kolhoos "Ühendus" tahtis olla normipäevade eest tasumisel kõige heldem: 4,1 kg teravilja, 5,7 kg kartulit, 7 kg heina, 9 kg põhku või aganaid ning 4,1 rubla raha. Normipäevade tasumise poolest tõmbab tähelepanu "Tasuja" kolhoos, kus plaaniti kolhoosnikele anda kõige vähem kartulit (300 grammi), heina (900 grammi), raha (33 kopikat), põhku või aganaid üldsegi mitte, aga võrreldes teiste kolhoosidega taheti anda kõige rohkem teravilja (7,8 kg) ühe normipäeva eest. Aruannetest on näha, et peaaegu kõik kolhoosid täitsid riiklikud normid, aga jäid kolhoosi liikmetele võlgu normipäevade eest tasumises nii natuuras kui ka rahas.

Mälestustes ja Eesti põllumajandusajaloo uurijate kirjutistest nähtub, et normipäevade töötasu 1949. aasta eest oli võrreldes järgnevate aastatega kopsakam ning kolhoosnikel olid ka eelnevast aastast varud. Kuidagipidi elati ära, lootes, et edaspidi kolhoosikord ja kolhoosniku elu paremaks muutub. Tegelikult muutus elu kolhoosis aina karmimaks. Sellest natuke kirjutise lõpus.

Raha kultuur-olustikulisteks vajadusteks

Aruande XIV osas tahetakse teada, milleks ja kui palju on kulutatud raha kultuur-olustikulisteks vajadusteks. Sellele küsimusele oli vastus 16 aruandes. Raha kasutati põhiliselt ajalehtede, ajakirjade tellimiseks ja raadio seadistamiseks ning osteti ka natuke raamatuid. Lisaks eelpool mainitud asjatele osteti Valtu kolhoosis veel kontorilaud, kolhoosis "Vaprus" seinalehe alus ja autahvel ning kolhoosis "Põldur" sisustati punanurk. Imetusväärseks ja tähelepanu köitvaks osutub kolhoosi "Koit" otsus asutada raamatukogu. Selleks kasutati 407 rubla ja 35 kopikat. Lisaks sellele kulutati 108 rubla kaadri ettevalmistamiseks. Ka kolhoosi "Uus Kodu" otsus osta 137 rubla eest raamatuid on samuti märkimisväärne fakt.

Maakonna põllumajandusosakonna töötajate sissekanded aastaaruannetesse

Kolhoosi arvepidaja (raamatupidaja) poolt koostatud aruannet kontrollisid Harju maakonna põllumajandusosakonna töötajad, kes kirjutasi sinna tähelepanekud ja ettepanekud. Kõige enam kirjutati aruannetesse: "Otsustavalt parandada, tugevdada ja tõsta töödistsipliini!" Millised probleemid olid töödistsipliini täitmises, seda ei mainitud. Arvatavasti tekitas muret normipäevade

tegemine kolhoosis. Ed. Tähe-nimelise kolhoosi aruandesse kirjutati "Kolhoosis on väga halb töödistsipliin - see on selle kolhoosi mahajäämuse põhjus."

Mitme kirjutise põhjal saame teada, et loomade hooldamine ei olnud hea ja loomade suremus murettekitav. Üheksas ühismajapidamises suri kokku 123 siga ja 7 veist. Tehti ettepanek rakendada kõik vajalikud abinõud loomade haigestumise ja suremuse ärahoidmiseks. Kolmes aruandes lisati eelmainitule, et on vaja tõsta loomatalitajate vastutust loomade hooldamisel ja söötmisel, et vähendada loomade surevust ja tõsta piimatoodangut.

1949. aasta kevadel loodud kolhoosides loodeti sügisel saada hea viljasaak, aga enamikes kolhoosides saadi plaanitust natuke või palju vähem teravilja. Näiteks kolhoosis "Põldur" plaaniti saada rukist, nisu, otra ja kaera 16 ts hektarilt, aga saadi 9, 13, 4,5 ja 9 ts. Oli ka mõni ühismajand, kus tootmisplaan napilt täideti või isegi natuke ületati. Põllumajandusosakonna peaspetsialistid käskisid kolhoosidel 1950. aastal tõsta piimatoodangut ja põllukultuuride saake, kindlustada tulude parem laekumine põldude parema harimise, väetamise ja varajase külvi rakendamisega, kiirendada põllutööriistade remonti jne.

Aruannete kontrollijad kirjutasid mitmesse arunnetesse: "Võidelda otsustavalt tulude-kulude plaani täitmise eest. Hoiduda ebaõigete normipäevade planeerimisest tootmisplaanis ning kindlustada seal ettenähtud töötasu normipäevade eest 1950. aastal.

Oli kaks tähelepanuväärivat sissekannet. "Koidu" kolhoosil kästi ühistada ja kokku võtta hobused kolhoosi liikmetelt hiljemalt 1. märtsiks 1950. Valtu kolhoosil nõuti administratsiooni majanduskulude vähendamist. Nimelt telefoni kasutamine tekitas ülekulu ja selle vältimiseks kästi võõrastelt kasseerida telefoni kasutamise eest raha.

Aruande kontrollijad soovitasid kolhoosi revisjonikomisjonil parandada komisjoni tööd järelevalve ja kontrollimise alal.

1949. aasta läheb Eesti rahva ajalukku kui murranguaasta, kust helget tulevikku ei paistnud

Juba 1949. aastal tehti esimesi kokkuvõtteid kolhooside saavutustest ja kolhoosikorra headusest. Kõigepealt alustati kolhoosikorra ülistamist kolhoosi "Uus Elu" (asutati 21. märtsil 1948) esimehe Harald Olbrei 68 leheküljelise raamatuga "Helge tuleviku poole". Selles trükises antakse ülevaade kolhoosi asutamise raskustest (kulakute ja nende käsilaste pahateod) ja arengust, kolhoosi esimese aasta töötulemustest (esimene lõikus ületas esialgsed lootused), kolhoosniku töötasust jne. Raamatu retsensioonis öeldakse, et autor näitab, kuidas tegelik elu ja saavutused kolhoosis andsid hävitava löögi kulaklikele laimajatele ning kuidas kolhoosnikud on kasutanud nõukogude võimu poolt antud põllumajanduse arendamise avaraid tingimusi.

Pühapäeval, 18. augustil oli Rapla põllumajandusnäitus, kus kolhoosid tegid kokkuvõtteid senistest tulemustest põlluviljakuse tõstmisel ja loomakasvatuse arendamisel. Näituse avas Rapla valla täitevkomitee esimees J. Arnos, kelle kõne lõppedes kõlasid NSV Liidu ja ENSV hünni helid.

Pikema sõnavõtuga esines Harjumaa TSN Täitevkomitee aseesimees, kes märkis, et Stalini poolt kättenäidatud teel on meie talupojad saavutanud lühikese aja jooksul pikki edusamme. Kõneleja lõpetas oma kõne kindla veendumusega, et näitus annab ilmeka tõendi kolhooside elujõulisusest ja nende tunduvalt üleolekust üksikmajapidamistest.

Rapla põllumajandusnäitus lõppes meeleoluka lõikuspeoga, kus esinesid näitusest osavõtnud valdade parimad isetegevusringid.

21. novembril 1949. aastal oli Harjumaa kolhoosnikute II konverents, kus öeldi, et 1949. aasta läheb Eesti töötava rahva ajalukku kui murranguaasta, kui võiduaasta põllumajanduses, kus enamik endisi kehvik- ja kesktalupoegi on astunud uuele, jõukama ja kultuursema elu teele, kolhoositeele. "Iga päev suureneb kolhoosiperede arv. Üksiktalupidajad loobuvad omaette kiratsemisest ning astuvad kolhoosidesse, sest kolhooside päralt on tulevik," kirjutati konverentsi ülevaates ning kirjutis lõpetati kokkuvõttega: "Harjumaa kolhoosnikute II konverents kujunes kolhoosikorra võimsuse hiilgavaks demonstratsiooniks. Kolhooside delegaadid jutustasid vaimustusega neist võitudest, mida meie noored kolhoosid Lenini - Stalini partei juhtimisel on saavutatud." (Harjumaa kolhoosnikute... 1949)

1950: Kolme ühinenud kolhoosi nimeks pandi Rapla

1950. aasta kevadel ühinesid Rapla valla "Tasuja", "Arengu" ja "Vapruse" kolhoos, et moodustada tugev ühismajand. Kolhoosile pandi nimeks Rapla ja kolhoosi esimeheks valiti J. Illupmägi. Kolhoosil oli maad peaaegu 2000 ha, sellest põldu 745 ha.

Kolme väikese kolhoosi ühinemise teates kirjutati: "Juba lühikese aja järele mõistsid kolhoosnikud, et kolhooside edasine tugevnemine ja kolhoosnike jöukuse kasv ning kultuuriline arenemine edeneb tunduvalt kiiremini, kui väikesed kolhoosid ühinevad suureks."

Eesti NSV 10. aastapäevaks lubas kolhoosi juhatus avada Raplas oma kaupluse, kus hakatakse turustama piima, võid, liha ja juurvilja. (Mida annab... 1950)

Kolhoosis töötamine oli tegelikult tasuta teolkäimine

Kollektiviseerimise läbiviimise vajalikkust põhjendati vajadusega tagada igale maal elavale perele materiaalne heaolu, minnes üle suurtootmisele. Tegelik kolhoosielu ja suurtootmise majandusnäitajad muutusid kohati katastroofiliseks. Oma osa mängis ka 1951. - 1953. aasta ebasoodne ilmastik, mille tulemusena tekkis teraviljapuudus ja kevadel polnud seemneviljagi ning loomasööda nappuse tõttu loomad nälgisid, haigestusid ja surid. Kuna kolhooside tulud olid väga väikesed, maksukoorem aga suur, siis kolhoosnikele normipäevade eest maksmiseks jäi vähe järele. Vähene palk, mis normipäevade eest arvutati, võeti aasta lõpul ära riigilaenu oblikatsioonide katteks. Ilma isikliku abimajapidamiseta oleksid kolhoosnikud jäänud nälga. Kolhoosis töötamine oli tegelikult tasuta teolkäimine. (Lillak 2003: 221 - 223)

Mälestustes on meenutatud, et 50-ndate alguses oli põllumajanduse olukord juba nii vilets, et lehmadele söödeti kevadtalvel õlgkatuseid ja lehmad tõsteti lautades talidega üles. Loomasööda vähesuse tõttu tuli kevadeti tihti kolhoosi loomi kõite abil karjamaale viia.

Õpilasi kasutati sotsialistliku põllumajanduse päästmisprogrammis - õpilased tõid metsast nälgivatele loomadele peenikesi kuuseoksi, kevadisel koolivaheajal saadeti õpilased kolhoosi tööle, kevadel koguti kolhoosipõldude väetamiseks puutuhka ja linnusõnnikut, suvel tehti loomadele vihtu jne. Seoses okassöödaga on mainitud, et kuuseokstest oli abi vähe. Näljased loomad närtsid neid küll, aga kui neid liiga palju ette anti, siis veised haigestusid.

Kolhoosielu kirjeldustes on mainitud sedagi, et Eesti töökale ja majanduslikult edasipüüdlikule põllumehe oli selline kolhoosielu korraldus harjumatu ja võttis talt olemis- ja elumõtte. Vist oligi see peamine põhjus, miks kolhoosis, vaatamata vaesusele, joomine rohkem maad võttis kui kunagi varem.

1950. aastal, kui paljud kolhoosid esitasid esimese aastaaruande, kirjutati ajalehtedes kolhoosielu palju ilusamaks kui see tegelikult oli. Iga järgneva aastaga muutusid kolhoosielu kirjeldused veelgi poeetilisemaks ja fantaasiarikkamaks. 1951. aasta algul ilmus ajalehes Nõukogude Õpetaja terve lehekülg kolhoosikorda kiitvaid kirjutisi, kus tunnustati Rapla keskkooli õpilasi ja õpetajaid, kes olid n-ö õigesti aru saanud kolhoosikorra eelistest ning õnnelikust olevikust ja tulevikust nõukogude korra tingimustes. Kirjutiste autoriteks olid ajalehe toimetuse töötajad ja Rapla keskkooli õpetajad. Ajakirjanikud uurisid, kuidas Rapla keskkooli õpilased olid 1950. aastal ümbritseva kolhoosieluga tihedas sidemeis. Artiklid annavad kirka ülevaate tolle aja agressiivsest ja võikast kollektiivmajapidamise propagandast, kuhu tõmmati süüdimatult õpetajaid ja õpilasi. 1949. aasta küüditamine ja hilisem õpetajate represseerimine tegid inimesed kartlikuks ja ettevaatlikuks. Tihti räägiti ja kirjutati seda, mis oli valitsejatele ja võimule meelepärane. Mõned lõigud kirjutistest on nii õõvastavad, et ei söandanud neid sellesse kirjutisse panna. Mõned pehmemad näited artiklitest.

"V klassi ajalootunnis jutustasid õpilased oma vanemate hiljutisest minevikust, sellest, et kodanlikul ajal olid nad ülepeakaela võlgades. Sellest vabastas neid aga jäädavalt nõukogude võim ja üleminek kollektiivmajapidamisele."

"Õpilane A. L. jutustab kaasõpilastele vanemate suust kuulnud põlluharimisest kodanlikus Eestis. Põllupidamine oli madalal tasemel. Nüüd aga korraldatakse kolhoosides agrotehnilisi õppusi ja iga kolhoosnik on teadlik põlluharija. Kogu maal on asutatud tihe traktorijaamade võrk, kolhoosid ise omavad mitmesuguseid põllutöomasinaid. Kolhoosikord tõi väga palju uut meie külaellu. Põlluharimine on nüüd teaduslikul alusel."

"Lapsed toovad näiteid oma isiklikust elust, sellest, kuidas see on muutunud kauniks kolhoosikorra tingimustes. V. jutustab, kuidas ta isa kodanlikus Eestis suure vaevaga teenis ülalpidamist oma perekonnale. Praegu on V. isa kolhoosis brigadir, põllutöö eesrindlane. Eelmisel aastal töötas ta välja 400 normipäeva. Tema hoolsa töö tulemusena elab perekond jõukalt ja muretult."

"Õpilane K. K. ütles, et tema ema on ka tööeesrindlane. "Ta hoolitseb hästi karja eest. Noorloomad on puhtusest läikivad ja hästi toidetud."

"M. Šolohhovi romaanis "Ülesküntud uudismaa" näeme kasakakülas ägetat võitlust kolhooside loomises. See oli ka Eestis hiljuti nii. Rapla keskkooli õpilased tõid näiteid kolhoosi pugunud hallparuneist, nagu Juhan Toomtal, Gustav Staub jt., kes püüdsid kolhoosile igat viisi kahju teha. Tänu kolhoosi juhatuse valvsusele ei läinud nende klassivaenlaste õõnestuskatsed korda. Noored on täielikult mõistnud stalinliku ajastu lahutamatu seost kolhoosikorraga."

Üks õpetaja rääkis ajakirjanikule, et teeb sageli õppekäigu lähemasse kolhoosi, kus õpilased näevad teooria kasutamist praktikas ning tutvuvad põllutöödega ja võimsate moodsate masinatega. Oma juttu kinnistas näitega: "Kui seejuures veel vastandan kapitalistliku Eesti üksiktalupidaja orjalikku olukorda lähemas minevikus, siis loob see võrratu pildi kolhoosikorra kasuks."

Ajakirjanik tegi Rapla keskkooli külastusest järelduse: "Kolhoositeema on orgaaniline osa Rapla keskkooli õppe-kasvatustöös. Kogu kooli õppe-kasvatustöö on tihedasti põimitud kolhoosieluga. Kolhoos on kui suur õppebaas, kust pedagoogid ammutavad materjali kõikide õppeainete käsitlemiseks." (Tihedais... 1951)

Ajakirjanik osales ka pioneerikoondusel, mis lõppes kolhoosilaulude laulmisega ning sai õpetajalt teada, endised orjuse- ja töölaulud on nüüd asendunud kolhoosinoorte rõõmsate lauludega.

Need olid mõned näited sellest, kuidas Rapla keskkoolis 1951. aasta algul selgitati kollektiviseerimise vajalikkust ja kolhoosikorra headust.

Iga aastaga aina rohkem ja rohkem ilmus ajakirjanduses kolhoosikorda ülistavaid kirjutisi, kus selgitati, et kolhoosikord on töötava talurahva jõukuse alus. On teada, et aastad 1952 ja 1953 olid kolhoosielus erakordselt rasked, aga Rapla rajoonilehes kirjutati 1. jaanuaril 1954: "Rajooni sotsialistlik põllumajandus sammus möödunud, 1953. aastal kindlat tõusuteed. Meie kolhoosid tugevnesid poliitiliselt ja majanduslikult, suurenes kolhoositalurahva materiaalne ja kultuuriline heaolu." (Konno 1954)

Eesti põllumajanduse ajalugu kajastavates kirjutistes aga öeldakse, kolhooside raske majanduslik olukord sundis inimesi, eriti noori, maalt lahkuma. "Aastatel 1950 - 1954 vähenes maarahvastik enam kui 57 000 inimese võrra. Sotsialistliku maareformi käigus viidi läbi suurte talude lõhkumine ning uute, suhteliselt väikeste majapidamise loomine. See tõi kaasa põllumajandusliku kaubatoodangu järsu languse ning pingete kasvu maal, valmistades ette põllumajanduse kollektiviseerimist ja talutootmise hävitamist. Kolhoosi minekuga rebiti talupoeg lahti oma maast ja muudeti palgatööliseks," kirjutab Rein Lillak (Lillak 2003: 223, 232)

Kasutatud allikad ja kirjandus

Eesti NSV põllumajanduse kollektiviseerimine. 1979. Kirjastus Eesti Raamat, Tallinn.

Harju maakonna Rapla valla Uus Kodu, Koit ja Lembitu kolhooside 1949. aasta aruanded. 1950. - ERAF.9607.1.409.

Harju maakonna Rapla valla Ed. Tähe, Ühenduse ja Valtu kolhooside 1949. aasta aruanded. 1950. - ERAF.9607.1.410.

Harju maakonna Rapla valla Kevade, Pölduri ja Hagudi kolhooside 1949. aasta aruanded. 1950. - ERAF.9607.1.411.

Harju maakonna Rapla valla Edasi, Vapruse ja Arengu kolhooside 1949. aasta aruanded. 1950. - ERAF.9607.1.412.

Harju maakonna Rapla valla Bolševiku, Tasuja ja Nurme kolhooside 1949. aasta aruanded. 1950. - ERAF.9607.1.413.

Harju maakonna Rapla valla Viisnurga, Punase Tähe ja Tuleviku kolhooside 1949. aasta aruanded. 1950. - ERAF.9607.1.414.

Harjumaa kolhoosnikute II konverents. 1949. - Harju Elu, 22. november.

Hinnov, P. 1999. Kui need talud tapeti. Kirjastus "Ilmamaa"

Konno, A. 1954. Edasi, uutele kommunismi võitudele. - Ühistöö, 1. jaanuar.

Kuusmann, A. 1961. Rapla rajooni ajalugu alates 1917. aprillist kuni tänapäevani. - ERA.R-2343.3.382.

Lillak, R. 2003. Eesti põllumajanduse ajalugu. Eesti Põllumajandusülikool.

Mida annab kolhooside kolhooside ühendamine. 1950. - Harju Elu, 1. veebruar.

Raidna, E. 1949. Kõrvaldame puudused normipäevade arvestuses. - Harju Elu, 25. august.

Rapla põllumajanduslikult näituselt. 1949. - Harju Elu, 20. september.

Tabelid statistiliste andmetega Rapla valla kolhooside 1949. aasta majanduslikust olukorrast aastaaruannete järgi (kandidaadidissertatsiooni algmaterjalid) - ERAF.9607.1.733.

Tihedais sidemeis ümbritseva kolhoosieluga. 1951. - Nõukogude Õpetaja, 30. märts.

Tuti-Sulupere küla talupidajad ühinesid kolhoosi "Edasi". 1948. - Harju Elu, 23. märts.

Üldised andmed Harju maakonna Rapla valla kolhooside kohta (1947 - 1949). - ERAF.9607.1.415.